

УДК 351.72

М. В. Вишиванюк,

к. е. н., Голова Івано-Франківської обласної ради

ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ ПОЛОЖЕНЬ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ У ВЗАЄМОДІЇ З КОНЦЕПЦІЄЮ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті розглянуто основні положення регіонального розвитку у взаємодії з концепцією сталого розвитку, доведено необхідність зміни пріоритетів розвитку, визначені основні положення регіонального розвитку.

The article reviews the main provisions of Regional Development in cooperation with the concept of sustainable development, the necessity to change the priorities of development, the basic provisions of the Regional Development.

Ключові слова: сталий розвиток, демократичні інститути, регіональний розвиток, рівність, екологія.
Key words: sustainable development, democratic institutions, regional development, equality and ecology.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ І ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Перехід України на принципи сталого розвитку передбачає зміну ключових підходів до використання ресурсів і факторів виробництва, максимального залучення резервів сталого розвитку економіки країни в цілому та її окремих регіонів, подальше структурування і поглиблення демократії, поява в майбутньому її нової форми, яка дозволить більш ефективно реалізувати новий шлях розвитку.

Однак сучасний стан демократичних інститутів в Україні не дає можливості однозначно прогнозувати їх динаміку в аспекті сталого розвитку. З одного боку, демократизація соціального життя підвищує роль недержавних організацій і громадян у підготовці важливих рішень у галузі охорони навколишнього середовища. Реформи створюють передумови для виходу на шлях стійкого розвитку і дозволяють сформулювати нову ідею і стратегію розвитку, відкривають шлях до узгодження інтересів влади, суспільства і до збереження природного середовища. З іншого боку, в даний час реальна ситуація така, що проблема охорони та захисту навколишнього природного середовища зараз опинилася на периферії пріоритетів. Владним структурам необхідно усвідомити, що стратегія розвитку немислима без органічного синтезу сталого розвитку, цивілізованої демократії, захисту природного середовища, і те, що ці три елементи не можуть існувати і розвиватися окремо один від одного.

Близькість і схожість національної економіки та регіону зумовлює можливість застосування для регіону макроекономічних теорій, в тому числі і концепції сталого розвитку [7].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Стратегічні основи економічного розвитку регіонів відображено у працях учених, серед яких О.М. Алімов, О.А. Амоша, О.О. Бакаєв, З.С. Варналій, В.В. Волошин, В.М. Геєць, Б.М. Данилишин, М.І. Долішній, Я.Б. Олійник, Н.В. Танчук, М.А. Хвесик, А.Г. Чернюк, М.Г. Чумаченко, Л.Б. Шостак та ін. Незважаючи на достатній рівень дослідження проблеми формування та реалізації стратегії регіонального розвитку у взаємодії з концепцією сталого розвитку, залишаються невирішеними багато питань.

ЦІЛІ СТАТТІ

Мета статті — сформулювати основні положення регіонального розвитку та визначити основні протиріччя розвитку людства на шляху до сталого розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Регіональний розвиток — це багатомірний, багатокритеріальний і багатосистемний процес. Він включає і процеси динаміки (в тому числі циклічності, стабільності) територіальної структури господарства, населення, і процеси зміни територіальних зв'язків (як матеріальних, так і інформаційних), і перетворення конфігурації і просторової структури як самої території, так і складових її систем, ареалів і комплексів [1]. Регіональний розвиток включає і такі аспекти, як зміни в суспільній свідомості, в традиціях і звичках.

Експерти Світового банку визначили сталий розвиток як процес управління сукупністю (портфелем) активів, спрямований на збереження і розширення можливостей, наявних у людей. Під активами в даному визначенні мається на увазі не тільки традиційний фізичний капітал, але також природний і людський капітал. Щоб бути стійким, розвиток повинен забезпечити ріст (або принаймні відсутність зменшення) у часі всіх цих активів.

Крім того, у літературі сталий розвиток визначається як форма такої взаємодії (коеволуції) суспільства і природи, при якій зберігається біосфера і забезпечується виживання та розвиток людства [3].

Теорія і практика показали, що екологічна складова є невід'ємною частиною людського розвитку. В основу діяльності Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку і її заключної доповіді "Наше спільне майбутнє" була покладена нова триєдина концепція сталого (еколого-соціально-економічного) розвитку, яка була підтверджена на Всесвітньому саміті ООН по сталому розвитку. Графічно єдність трьох підходів (трьох складових) сталого розвитку та області перетину їх впливу, можна представити таким чином (рис. 1).

Всі зазначені вище елементи сталого розвитку повинні розглядатися в єдності. Важливі також механізми їх взаємодії.

Економічний і соціальний елементи, взаємодіючи один з одним, породжують, такі нові завдання, як до-

сягнення справедливості всередині одного покоління (наприклад, щодо розподілу доходів) і надання цілеспрямованої допомоги бідним верствам населення. Механізм взаємодії економічного та екологічного елементів породив нові ідеї щодо вартісної оцінки та інтерналізації зовнішніх впливів на навколишнє середовище. Нарешті, зв'язок соціального та екологічного елементів викликав інтерес до таких питань, як рівність усередині поколінь і між поколіннями, включаючи дотримання прав майбутніх поколінь, і участь населення в процесі прийняття рішень. Ввівши поняття сталого розвитку та прийнявши "Порядок на ХХІ століття" [4], який покликаний забезпечити перехід на сталий розвиток у всесвітньому масштабі, вчені і політики поставили завдання уникнути гострих кризових явищ і катастроф на шляху подальшого розвитку. Прогрес у науці і техніці природно привів до розвитку технологічного, військового, виробничого, та інших потенціалів людства. Відповідно з'явилася ймовірність глобальних загроз і проблем. Системне вивчення процесів формування, існування та розвитку окремих регіонів, країн і всього глобального світового співтовариства дозволило науково довести руйнування природного середовища, зниження життєздатності біосфери, призвело до зниження рівня і якості життя населення і в підсумку до нестійкості. Склалася критична ситуація в сфері відносин між промислово розвиненими країнами та рештою світу. Нинішнє суспільство, взаємодіючи з природою, використовуючи її, зіткнулося з тим, що функціонування технічного світу породило ряд проблем. І в зв'язку з цим розвиток набуває все більш критичний характер і все частіше призводить до виникнення катастрофічних подій. Суперечності, які виникають між суспільством і природою, між спільнотами всередині єдиного соціуму, стали переростати в конфлікти і приводити до антропогенних, технологічних, екологічних, соціальних катастроф [2].

Регіональні аспекти сталого розвитку України обговорюються з 90-х років і мають безліч різних підходів і поглядів до свого рішення.

Можна говорити про появу нової концепції життєдіяльності людей — концентрації забезпечення економічної, соціальної, екологічної безпеки як здатності суспільства захищатися від внутрішніх та зовнішніх загроз, як здатності до сталого розвитку.

Економічні, соціальні, технічні та технологічні, політичні, культурні події мають властивість збільшувати свій вплив, і в результаті може бути досягнутий як позитивний ефект, так і руйнівний, негативний.

Таким чином, концепція сталого розвитку стала логічним переходом до екологізації наукових знань і підходів до соціально-економічного розвитку [3].

Стратегія сталого розвитку націлена на гармонізацію відносин між окремими представниками людства і між природою і суспільством в цілому. Це ширша інтерпретація поняття сталого розвитку прийнятна для розробки як державної, так і регіональної соціально-економічної стратегії, не обмежується лише сферою господарської або екологічної діяльності. Зрозуміло, що концепція сталого розвитку в такому випадку повинна формуватися з урахуванням двох основних ознак — антропоцентричного і біосфероцентричного. Під першою з них (антропоцентричною ознакою) в самому широкому сенсі розуміється виживання людства і здатність подальшого безперервного стійкого довгострокового розвитку без криз і катастроф. Антропоцентричність передбачає також необхідність збереження умов, які має в своєму розпорядженні нинішнє покоління, і можливості задоволення своїх потреб у природних ресурсах. Біосфероцентрична (екологічна) ознака передбачає необхідність збереження біологічної сфери, оскільки

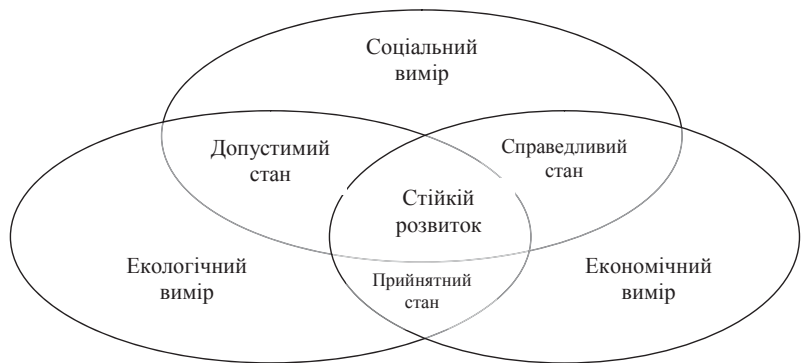

Рис. 1. Базові складові концепції сталого розвитку в рамках триєдиної концепції

вона є природною основою всього життя на планеті, підтримки її стійкості і природної еволюції. Впровадження ідеології сталого розвитку являє собою складний, довгий і важкий процес. Мова йде про формування та становлення в майбутньому "соціо-природної системи", яка дозволила б вирішити сукупність протиріч, здатних привести до екологічних катастроф. Серед цих суперечностей можна назвати наступні: між навколишнім середовищем і суспільством; між економікою та екологією; між сучасним і майбутнім поколіннями; між бідним і багатим населенням; між наявними стереотипами, споживання і розумним виробництвом і споживанням і т.д. [4].

На саміті ООН з питань навколишнього середовища та розвитку, який відбувся в 1992 році, були зазначені принципи сталого розвитку, рекомендовані для застосування при створенні національних і регіональних стратегій і визначена можливість переказання даних принципів на регіональний рівень. Згідно з принципами сталого розвитку метою соціально-економічного розвитку території є поліпшення і удосконалення якості життя населення (поліпшення здоров'я, отримання необхідної освіти, збільшення тривалості життя тощо), забезпечення можливостей задоволення основних матеріальних і духовних потреб сучасних і майбутніх поколінь без руйнування навколишнього середовища регіону. Відповідно, природна середовище повинна розглядатися як невід'ємна частина сталого розвитку та без відриву від нього. Таким чином, сталий соціально-економічний розвиток регіону в якості бази повинен орієнтуватися на пріоритети поліпшення і стабілізації навколишнього середовища, збереження і примноження стійкості біологічної сфери та біологічного розмаїття. Поліпшення якості життя людей не повинно виходити за рамки обмежень існуючої потенційної ємності екологічної системи регіону, інакше можливе її руйнування [6].

Раціональне використання навколишнього потенціалу регіону має на меті:

- невиснажливе використання поновлюваних ресурсів;
- максимально можливе зменшення споживання невідновлюваних ресурсів і розширене використання вторинних ресурсів;
- безпечна утилізація, знешкодження та захоронення відходів, розробка для цих цілей відповідних технологій.

Необхідно прагнути до відмови від використання небезпечних з екологічної точки зору і нераціональних в економічному плані моделей споживання ресурсів і виробництва продукції. В єдності повинні розглядатися економічний, соціальний, екологічний розвиток і безпека. Необхідно забезпечити значне поглиблення взаємозв'язку екології та економіки, сформувати екологічно орієнтовану економічну систему розвитку регіону, яка забезпечить взаємодію біологічної сфери та людської життєдіяльності, удосконалення структури особистого споживання.

Отже, в рамках регіональної та міжрегіональної політики в зростаючому обсязі має бути присутня спрямованість на відтворення порушених екологічних систем, прийняття зусиль щодо розробки та введення в дію ефективних законів, покликаних захищати навколишнє середовище. У соціальному плані сталий розвиток регіону передбачає здійснення та підтримку демографічної політики, яка забезпечить раціональне розселення населення і загальну стабілізацію чисельності населення території. Основними цілями соціального аспекту стійкого розвитку повинні бути викорінення злиднів, бідності, зниження майнової та матеріальної нерівності, згладжування рівнів життя населення.

Слід зазначити, що управління сталим розвитком, на відміну від сучасної моделі, має бути випереджальним і ґрунтуватися на ретельно продуманих довгострокових програмах. При цьому управління не повинно зводитися до простого регулювання (хіба що на заключному етапі переходу до сталого розвитку). Попереджувальний характер повинна мати і законодавчо-правова база, яка буде розроблятися і розвиватися на глобальному, національному і, звичайно, регіональному рівнях [1].

Досягнення стійкого стану в регіональному розвитку повинно базуватися на існуючій в даний момент економіці, яка повинна бути перетворена і реструктурована під перспективні цілі розвитку. При цьому наявні в регіоні витрати від накопичення відходів, забруднення природного середовища і виснаження регіональних ресурсів не повинні переноситися на інші регіони і країни, а також на майбутні покоління. Фактори, що впливають на перехід до необхідного екологічного, економічного і соціального стану, повинні бути інтернаціоналізовані.

Така нова модель існування і розвитку регіону повинна розглядатися у соціальній, економічній, інституціональній, інформаційній, а також екологічній системі координат. Тому завдання поєднання і з'єднання законів розвитку економіки і суспільства і законів розвитку біологічної сфери виходить на перший план. Збереження біосфери і біотичної регуляції, стабілізація природного середовища повинні бути сучасними "аксіомами". Головним принципом будь-якої людської діяльності має стати дія в рамках "господарської", потенційної ємності екосфери.

Необхідність більш широкого застосування концепції і принципів сталого розвитку на регіональному рівні зумовлена тим, що соціальні та економічні процеси, структура виробництва і споживання набувають все більш посиленого регіонального характеру. Використання природних ресурсів, охорона природного середовища, соціально-економічний розвиток завжди співвідноситься з певною територією.

Регіони є за своєю суттю інтегральними утвореннями, які володіють єдністю природних, господарських і соціальних компонентів, і тому прямо зацікавлені в пропорційному збалансованому розвитку та використанні всіх цих компонентів. Опора на регіони, які є природними виразниками інтегрального підходу і зацікавленими в збалансованому розвитку всієї системи "природа — населення — господарство", сприятиме подоланню недостатнього в нинішніх умовах вузького економічного підходу до постановки та вирішення проблем розвитку, до визначення їх пріоритетності, до оцінки ефективності різних господарських і соціальних заходів. У регіональній політиці треба буде все більше керуватися не тільки суто економічними, а й більш комплексними критеріями, відповідними вимогами сталого, збалансованого розвитку.

При всьому при цьому, слід враховувати двоїстий характер регіону як економічного об'єкта. З одного боку, він являє собою відносно самостійну економічну підсистему зі своїм ресурсним та економічним простором. З іншого боку, регіон — це частина національної економіки та його функціонування пов'язане з участю у формуванні єдиного економічного простору [5].

Бізнес, розташований в конкретному регіоні (як, втім, і великі міжрегіональні корпорації), для свого розвитку використовує як регіональні, так і державні ресурси. У зв'язку з цим свою діяльність він повинен проводити в рамках діючих державних і регіональних інститутів, у тому числі погоджуючи свої рішення, якщо вони впливають на економічне середовище регіону, з владними структурами — як на регіональному, так і на державному рівнях. У регіонах зосереджений основний виробничий, інтелектуальний, технологічний, гуманітарний потенціал країни. Тому спроби загальнонаціональної модернізації та забезпечення випереджаючого економічного зростання повинні проводитися з висуненням регіону на перший план. При цьому необхідно, з одного боку, враховувати специфіку кожного регіону, а з іншого — націлювати загальний, результуючий вектор державного розвитку. Це зумовлює необхідність пріоритетного вирішення місцевих проблем та формування дієвої системи соціально-економічного та політичного представництва регіональних інтересів на загальнодержавному рівні.

Регіональний контекст повинен стати ключовою детермінантою державної політики. Будь-які перетворення або реформи будуть успішними лише в тому випадку, якщо їх результатом є реальне покращення життя більшості громадян. Тому формат національної стратегії спочатку повинен бути регіональним, що враховує місцеві потреби, специфічні інтереси людей, які проживають на даній території.

При цьому все більш важливою стає необхідність об'єднання процесів входження України у світове співтовариство з процесом реалізації положень і принципів концепції сталого розвитку.

ВИСНОВКИ

Таким чином, для просування України до сталого розвитку необхідна розробка та реалізація послідовної та ефективно економічної, інвестиційної, екологічної та регіональної політики. Генеральний напрям регіонального розвитку полягає в максимальному посиленні власної економічної бази в кожному з регіонів шляхом структурної перебудови їх господарства, адекватної вимогам ринкової економіки та платоспроможного попиту на продукцію підприємств регіону та враховує весь комплекс науково обґрунтованих екологічних вимог.

Література:

1. Варналій З.С. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: [монографія] / З.С. Варналій, А.І. Мокій, О.Ф. Новікова; за ред. З.С. Варналія. — К.: Знання України, 2005. — 498 с.
2. Гальчинський А.С. Стратегія економічного та соціального розвитку України (2004—2015 рр.) "Шляхом європейської інтеграції" / А.С. Гальчинський, В.М. Геець В.М. — К.: УВД Держкомстату України, 2004. — 282 с.
3. Горин М.П. Просторові фактори розвитку територіально-виробничих систем / М.П. Горин // Регіональна економіка. — 2007. — № 2. — С. 49—58.
4. Жилияєва Н.М. Перспективи підвищення конкурентоспроможності економіки України: галузеві і регіональні пріоритети / Н.М. Жилияєва // Актуальні проблеми економіки. — 2010. — № 4. — С. 51—59.
5. Підгірний В.В. Особливості стратегічного управління соціально-економічною трансформацією: місце й роль регіонального напрямку / В.В. Підгірний // Держава та регіони. — 2010. — № 2. — С. 151—159.
6. Реутов В.Є. Регіональний вимір структурних зрушень в економіці України / В.Є. Реутов // Держава та регіони. — 2010. — № 2. — С. 172—179.
7. Чужиков В.І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: [монографія] / В.І. Чужиков. — К.: КНЕУ, 2008. — 272 с.

Стаття надійшла до редакції 14.06.2012 р.